

ВІДГУК

офіційного опонента

на дисертацію **Гули Лесі Ігорівни**
„Торговельно-економічна лексика
української мови XIV - XVIII ст.”

(Вінниця, 2019.-195 с.) подану до захисту

на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук

зі спеціальності 10.02.01 - українська мова

У кінці другого десятиліття XXI століття одним із найактуальніших напрямів лінгвістичних досліджень в україністиці залишається історія української мови. Особливо значимими та злободенними такі дослідження стали в часи становлення самостійної Української держави, коли вчені вже можуть не озиратися на заідеологізовані чи заполітизовані концепції попередніх епох, а, користуючись найширшою джерельною базою, робити об'єктивні та виважені висновки. Саме тому вважаємо, що сучасне українське мовознавство поповнилося новою й актуальною розвідкою, присвяченою дослідженню в українській мові XIV - XVIII ст. однієї з найважливіших лексико-семантичних груп лексики - торговельно-економічної, яка відображає одну з важливих сфер діяльності людини.

Цілком умотивованою є мета дисертаційної праці - „здійснити лексико-семантичний та структурно-граматичний аналіз торговельно-економічної лексики в українських писемних пам'ятках XIV - XVIII ст., простежити словотворчі процеси і тенденції розвитку та функціонування цієї групи галузевої системи" (с. 24), якої авторка успішно досягла, поставивши та виконавши низку адекватних завдань, зокрема: „1) з'ясувати зміст поняття „торговельно-економічна лексика", схарактеризувати екстралінгвальні та інтралінгвальні чинники розвитку української торговельно-економічної лексики; 2); укласти картотеку торговельно-економічної лексики, зафіксованої в українських пам'ятках писемності XIV - XVIII ст.;

3) проаналізувати лексико-семантичні особливості українських торговельно-економічних найменувань; 4) дослідити іншомовні й діалектні впливи на формування торговельно-економічної лексики; 5) визначити засоби та способи творення одиниць української торговельно-економічної лексики зазначеного періоду; 6) встановити основні словотвірні моделі та продуктивність структурних типів торговельно-економічних номенів, зафіксованих у пам'ятках XIV - XVIII ст." (с. 24-26).

Обсяг і різноманіття фактичного матеріалу (2331 мікроконтекст, що стосується 816 найменувань торговельно-економічної сфери) із 45 досліджуваних пам'яток (серед них актови, замкові, ратушні та судові книги, купчі та дарчі грамоти, документи воєводств XIV - XVIII ст.) і лексикографічних праць забезпечують достовірність одержаних результатів, сформульованих висновків та узагальнень.

Безсумнівною є наукова новизна дисертації, адже вперше в українському мовознавстві системно і всебічно проаналізовано становлення та функціонування торговельно-економічної лексики, зафіксованої в писемних пам'ятках XIV - XVIII ст., проаналізовано її лексико-семантичні та структурно-граматичні особливості.

Дисертація органічно пов'язана з науковою темою кафедри української філології Хмельницького національного університету „Проблеми філології: історія і сучасність”, тему дисертації затверджено за засіданні вченої ради цього навчального закладу (протокол № 8 від 26 лютого 2015 р.).

Л. І. Гула фахово і вдало використовує задекларовані в роботі методи дослідження. Дуже важливо, що дисертантка шляхом суцільної вибірки дуже скрупульозно здійснила вибірку торговельно-економічної лексики з обраних пам'яток писемності XIV - XVIII ст.; використовуючи етимологічний аналіз, дефінітивний (чи дефініційний?) аналіз та елементи дистрибутивного аналізу, а також метод кількісних підрахунків, описовий метод, покласифікувала та систематизувала аналізовані одиниці.

Заслуговують на схвалення чітка структура рецензованої дисертації, умотивованість та очевидність зв'язку між частинами роботи. Логіка виокремлення розділів та їх структура підпорядковані розкриттю поставленої мети.

У вступі роботи, як це прийнято, стисло, але чітко обґрунтовано вибір теми, її актуальність, сформульовано мету й завдання, охарактеризовано джерельну базу дослідження, визначено об'єкт і предмет роботи, окреслено методологію дослідження, наукову новизну, його теоретичну та практичну цінність, подано відомості про апробацію результатів дослідження.

Реалізацію мети роботи логічно ' розпочинає перший розділ „Торговельно-економічна лексика як об'єкт лінгвістичних досліджень", у якому дисертантка глибоко й різнобічно з'ясовує зміст поняття „торговельно-економічна лексика", основні етапи її розвитку, висвітлює методологічний апарат дослідження, визначає термінологію, якою послуговуватиметься в роботі, детально описує джерельну базу роботи - досліджувані писемні пам'ятки XIV - XVIII ст.

Використавши численну наукову літературу, зокрема й найновішу, Л. І. Гула доволі детально й різноаспектно проаналізувала генетичну класифікацію української торговельно-економічної лексики, її лексико-семантичні та тематичні групи і дериваційну специфіку, цілком слушно зазначивши в кінці кожного з підрозділів, думці яких науковців вона надає перевагу й яку використовуватиме у своїй роботі. Дисертантка відзначає насамперед тяглість розвитку аналізованої групи лексики („її ядром є автохтонна лексика, що сформувалася упродовж віків" (с. 76)), яка, однак, у силу своєї специфіки - потребу контактувати з іншими народами - має й багато запозичень, які містила, як вказували автори монографії „Історія української мови: лексика і фразеологія", вже праслов'янська мова, але в той час переважали запозичення з романських і германських мов, у давньоукраїнській мові найбільшу кількість становили іншомовні найменування з грецької та староболгарської мов, в аналізований період

з'явилися нові запозичення через посередництво ставропольської та старочеської переважно з романських та германських мов, найчастіше з німецької, яка першою виробила досконалу економічну лексику, а пізніше також із французької, англійської, польської, молдавської тощо.

У другому розділі „Лексико-семантичні особливості української торговельно-економічної лексики XIV - XVIII ст.” Л. І. Гула дуже детально описує виявлені в аналізованих текстах назви грошових одиниць, лексеми на позначення метрологічних одиниць, пов'язаних з економікою та торгівлею, найменування податків та митних зборів, назви учасників торговельно-економічних відносин, найменування фінансово-торговельних установ та закладів, номени на позначення торговельних операцій та дій. Опис кожного найменування починається з його етимології, значення та варіантів, зафіксованих в аналізованій період функціонування української мови, далі подано ілюстрації із досліджуваних текстів, завершує опис проекція на сучасну українську мову: чи вживається цей номен в сучасній українській мові - літературній або діалектній - та чи змінилося його значення сьогодні. Дисертантка робить висновок про співвідношення в кожній аналізованій групі автохтонної лексики та запозичень. Загалом воно становить 54 % проти 33%, однак цікаво, що, наприклад, у назвах грошових одиниць запозичення складають аж 72 %.

Дисертантка приходить до слушного висновку, що в аналізованій період „помітним було розширення номенклатури грошових поборів, податків та повинностей у зв'язку із зміцненням товарно-грошових відносин, посиленням визиску народних мас як з боку польської шляхти, так і місцевого панства” (АКД, с. 8). Саме тому серед аналізованої лексики є й чимало складених найменувань, наприклад, серед назв податків та митних зборів аж 51 різновид різних мит (похідних від назв професії, від найменування товару, від найменувань способів транспортування товарів та ін.), серед здазв торговельно-фінансових документів більше десятка найменувань зі словом *лист*. Л. І. Гула намагається пояснити мотивацію

назви кожного з різновидів листів (с. 96-101), однак, на наш погляд, можна було б увиразнити пояснення двоскладових найменувань схемами, що унаочнило б опис.

Третій розділ - „Структурно-граматичні риси української торговельно-економічної лексики XIV - XVIII ст.” - присвячено висвітленню морфологічного, морфолого-синтаксичного, лексико-семантичного та лексико-синтаксичного способів словотвору, використаних при утворенні торговельно-економічної лексики. Л. І. "ула загатом добре пояснює словотвірні-мотиваційні відношення між словами, однак, на наш погляд, не зовсім коректно вживає терміни *префіксально-суфіксальний* та *конфіксальний способи словотвору* (с. 135).

Дисертантка цілком логічно висновкує, що „торговельно-економічна лексика досліджуваного періоду - це сформована лексико-тематична група, яка репрезентує одну з важливих сфер діяльності людини” (с. 12 АКД), а також констатує: „Аналіз торговельно-економічної лексики XIV - XVIII ст. показав, що досліджувана галузева лексика є відкритою системою, яка постійно еволюціонує і розширює свій функціональний статус”, а „характер змін у ній має прогресивну спрямованість, тобто є виявом тенденції до подальшого унормування мови економіки та торгівлі” (с. 160).

Дуже добре, що до роботи додано індекс українських торговельно-економічних назв XIV - XVIII ст. (додаток Б), який має самостійне наукове значення, оскільки оприявнює весь список аналізованих лексем і може служити джерелом досліджень для наступних поколінь науковців.

Загалом у роботі проведено детальний і кваліфікований аналіз мовних засобів. Теоретичні положення підтверджують вдало дібрані приклади. Кожний підрозділ завершують конкретні й належним чином обґрунтовані висновки.

Загальні висновки до дисертації корелюють із поставленими в роботі метою та завданнями, є виваженими, переконливими, впливають з аналізу

конкретного мовного матеріалу та мають важливе теоретичне і практичне значення.

Відзначаючи актуальність і глибину дослідження Л. І. Гули, аргументованість наукових засад, важливість отриманих результатів, узагальнень і висновків, вважаємо за необхідне висловити певні міркування та зауваження, що виникли під час прочитання тексту дисертації та автореферату:

1. В анотації до роботи авторка пише, що „торговельно-економічна лексика української мови ще не була об'єктом спеціального вивчення, хоча є вагомою частиною словникового складу мови" (с. 2), що заперечує численна література, яку авторка опрацювала й використала в роботі. На наш погляд, варто було провести чіткіше розмежування того, що вже зроблено науковцями, і того, що авторка нового зробила в роботі.

2. Дисертантка опрацювала як джерельну базу величезну кількість текстів XIV - XVIII ст., що репрезентують різні території України (це пам'ятки з Волині, Поділля, Галичини, Наддніпрянщини). Саме тому вважаємо, що варто було зосередити дослідницьку увагу й на тому, які лексеми в яких текстах переважають, який ареал поширення тих чи тих найменувань торговельно-економічної лексики, що викристалізувало б основні тенденції розвитку торговельно-економічної сфери в аналізованій період.

3. Дуже детально проаналізувавши в підрозділі 1.2 численні періодизації розвитку української торговельно-економічної лексики, на с. 47 авторка вказує, що вона бере за основу періодизацію розвитку лексики української мови із „Історії української мови: лексика і фразеологія", де виокремлено 5 періодів (праслов'янська лексика, лексика давньоукраїнської мови, лексика XIV - XV ст., лексика XVI - XVIII ст., лексика XIX - початку XX століття), оскільки „в ній чітко окреслені періоди розвитку торговельно-економічної лексики відповідно до історичних та суспільно-економічних відносин". Як засвідчує рецензована робота, аналізований Л. І. Тулою відрізок часу

охоплює два періоди із цієї періодизації. Думаємо, що важливим складником роботи могло би бути порівняння цих періодів, з'ясування того, чи матеріал досліджуваних пам'яток підтверджує цю періодизацію чи ні, вивчення причин конкретних запозичень. Такі коментарі в роботі є (наприклад, на с. 117 йдеться про молдавські грамоти та запозичення з молдавської мови), але їх могло би бути більше.

4. Дисертація загалом написана гарною укр; нською літературною мовою, добре вичитана, однак подекуди все ж таки трапляються мовленнєві та технічні огріхи: так, замість *діахронічний* краще писати *діахронний* (с. 3), замість *в цілому - загалом* (с. 29), на с. 118 пояснено слово *борг*, а приклади наведено чомусь із лексемою *долг*.

Висловлені нами зауваження й рекомендації до тексту дисертаційної роботи не мають концептуального характеру і жодною мірою не применшують ваги рецензованого дослідження, характерними ознаками якого виступають послідовність аналітичних позицій, ретельність і сумлінність добору фактичного матеріалу, що забезпечує обґрунтованість і переконливість висновків, які відбивають основні результати виконаного аналізу.

Основні положення роботи глибоко та різнобічно відображено в 10 одноосібних публікаціях (із них 6 - у виданнях, визнаних фаховими, 2 - у закордонних виданнях, 2 публікації в нефахових виданнях), вони пройшли належну апробацію на 13 представницьких наукових форумах (Львів, Житомир, Хмельницький, Вінниця, Умань, Рівне, Черкаси, Оломоуць (Чехія), Львів, Люблін (Польща), Херсон, Луцьк, Кропивницький) і заслуговують на схвалення. Автореферат повністю розкриває основні положення дисертації.

На підставі вивчення дисертації „Торговельно-економічна лексика української мови XIV - XVIII ст.” можемо констатувати, що ця робота є завершеною самостійною та цілісною розвідкою з отриманими новими науково обґрунтованими результатами теоретичного та прикладного характеру. Матеріали дисертації мають теоретичне значення для подальшого

розвитку історії української мови та української термінології, а також практичну цінність: можуть бути використані у викладанні курсів лексикології, спецкурсів з термінології, у практиці сі ворення загальномовних та спеціальних словників і довідників, що послужить усвідомленому українськоцентричному унормуванню торгзвельно-есономічної термінології.

Ураховуючи актуальність теми, наукову новизну, обґрунтованість отриманих результатів дослідження, вважаємо, що дисертація „Торговельно-економічна лексика української мови XIV - XVIII ст.” відповідає усім вимогам „Порядку присудження наукових ступенів”, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України" №567 від 24.07.2013 року (зі змінами, внесеними згідно з постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 р. та №1159 від 30.12.2015 р.), а її авторка - Гула Леся Ігорівна - заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 - українська мова.

Офіційний опонент

доктор філологічних наук,
професор кафедри історії
та культури української мови
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича

М. В. Скаб

Підпис Скаб М.В. засвідчує
Учений секретар Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича
Директорка Н.О. Савицька
04 грудня 2019

